УДК 929

Габдрахман Сәгъди

ЗУР ӘДИПЛӘРЕБЕЗДӘН БЕРСЕ
(аның 20 еллык хезмәте уңае белән)

Статья известного ученого-литературоведа Габдрахмана Сагди (1889–1956) была написана к 20-летию литературной и научной деятельности писателя Г. Ибрагимова, где кратко исследуется основные направления его творчества, вклад в развитие татарской культуры. Статья была опубликована 25 октября 1927 года в газете «Кызыл Татарстан», № 245.

Ключевые слова: Г. Ибрагимов, творчество, литература, литературная критика, грамматика татарского языка.

Зур көчләр озак заман таныла алалар. Аларның зурлыклары да шул үзләренең озак заманга сузыла алуларында була.

Бу турыда дөньяның әдәбият һәм фән тарихы безгә күп фактлар бирә.

Татарда да үз үлчәвендә, үз мәдәни мөмкинлеге эчендә мондый көчләр юк түгел.

Шундый зур әдәби талантларыбызның берсе Галимҗан Ибраһимов булып, шушы елның октябрендә аның беренче әдәби иҗат адымын башлавына егерме ел тулды. Татарда яшь фикернең иске фикергә каршы көрәшен тасвир иткән: «Зәки шәкертнең мәдрәсәдән куылуы» («Әлислах», сан 2, 1907 ел, 10 октябрь) дигән әсәре аның әнә шул адымы иде.

Авыр шартлар, күп иҗтимагый тартышлар, көрәшләр эчендә армый-талмый төн-көн өзлексез эшләп килүче, шуның белән бергә, заманында үз өстенә гаять мәсьүлиятле зур тарихи эшләр йөкләп баручы бер эшче – әдәбият һәм мәдәният эшчесе өчен егерме ел аз бер заман түгел.

Галимҗан Ибраһимов, 1907 елдан кулына каләм алган сәгатеннән башлап, армады, талмады; көн эшләде, төн эшләде; гыйльми һәм әдәби күп иҗатлар бирде. Ләкин ул татарның эшче-крестьян гаммәсе өчен 20 ел буенча иҗтимагый-мәдәни, гыйльми, әдәби әллә никадәр зур хезмәтләр юлында чиксез зур көчләр түккәне хәлдә, аның фикере, рухи куәте югалмады, кимемәде, йомшамады, бәлки бу як анда артканнан-арта, көчәя барды. Энергия анда һаман тулып таша торды.

Ләкин бу зур әдипнең үпкәсе, аның мие, фикере, йөрәге дәрәҗәсендә ныклык күрсәтә алудан гаҗиз иде.

Хезмәтенең егерменче елында аны аяктан егып, дәвалану, хәл җыю, көч кайтару өчен Кырымга озаттырды.

Бу урында хәзергә Галимҗан иптәш Ибраһимовның бөек хезмәтенең әллә ничаклы катлауларына, тармакларына тәфсилле

рәвештә тукталып тору, шуларга канәгатьләнерлек бер анализ ясау – ашыгыч язылган бу мәкаләдә мөмкин түгел.

Шулай да хезмәтенә 20 ел тулу уңае белән бик кыска һәм бер җыйнама рәвешендә генә аның хезмәтенең кайбер иң әһәмиятле нокталарын искә алып үтәргә тиешмен.

Галимҗан Ибраһимовның шушы егерме ел эчендәге хезмәтләрен без түбәндәге рәвештә берничә төп тармакка аерылганын күрәбез:

1) Татар сүз сәнгатендәге иҗатлары.

2) Татар теленең грамматикасы, әдәбият белеме, әдәбият тарихы һәм әдәби тәнкыйть юлындагы оригиналь иҗади хезмәтләре.

3) Татарның иҗтимагый һәм революцион хәрәкәте тарихына, аның мәгълүм бер гыйльми система алып, ул бабта аерым нәрсәләр тудырыла башлау юлына каратылган хезмәте.

4) Мөгаллимлек хезмәте. (Татар теле һәм әдәбияты, шулай ук татар иҗтимагый-революцион хәрәкәте тарихы мөгаллиме булуы).

5) Дәүләт кешесе булуы, дәүләт идарәләрендә, аппаратта эшләве.

Галимҗанның сүз сәнгатендәге иҗатлары үзләренең мөндәриҗә (*эчтәлеге*) һәм типлары ягыннан күп өлешендә татар эшче-крестьян тормышының сурәтләреннән гыйбарәт. Әдәбишигъри әсәрләренең теле-өслүбе, тәгъбиргә байлыгы, матурлыгы ягыннан янә алар шул ук киң тирән бер хәзинәнең беренче зур өлеше.

Октябрьдән элек татар крестьян тормышын, аның батрагын, ярлысын, «Ялчы»сын, «Көтүче»сен, башкасын эчке-тышкы бөтен киңлеге белән нәфис әдәбият дөньябызга ул күтәреп чыкты. Нәфис әдәбиятыбызның мөндәриҗәсен, типларын, тел-өслүб якларын бу яктан башлап ул эшләде, ул баетты.

Югарыда әйтелгән әсәрләреннән тыш, аның бу юлдагы әдәби иҗатларыннан «Табигать балалары», «Яшь йөрәкләр», «Йөз ел элек» һәм башкалары – шундый әсәрләренннән.

Галимҗан Ибраһимов крестьян тормышының революциядән элекке тыныч вакытындагы хәлен тасвир белән генә калмады, шуның өстенә ул бу киң тормышның революция (февраль-октябрь) дулкыннары эчендәге бөек кузгалышын, андагы төрле иҗаби (*уңай*), сәлби (*кире, тискәре*) күренешләр һәм типларны да үзе алган мәүзугъларында (*темаларында*) тулы, нәфис итеп эшләп бирә алды («Кызыл чәчәкләр», «Адәмнәр»).

Галимҗанның әдәби әсәрләрендә күбрәк крестьян яшьләр хәрәкәте, аларның тулы яшьлек һәвәсләре, яшьлек дәртләре эчендәге көрәш-тартышлары, ирек, иркен тормыш өчен омтылулары тасвир ителде.

1905 елгы революция хәрәкәтен, куркыныч реакция көннәрен, аның бөтен татар дөньясына, гавамына, крестьянына, эшчесенә, укымышлысына, шәкертенә, зыялысына, студент-студенткасына, иренә-хатынына тәэсирен, аларның шуңар ничек катышу һәм катышмауларын күп тулылыгы

белән беренче мәртәбә татар нәфис әдәбият дөньясында яшәтеп калдыручының беренчесе дә Галимҗан Ибраһимов булды («Безнең көннәр» һәм шул ук «Кызыл чәчәкләр»).

Галимҗанның бөтен әдәби әсәрләрен аерым санап, һәммәсенә анализ ясап үтүгә монда имкян (*мөмкинлек*) юк. Шулай да аның сәнгатьчә эшләнүдә иң югары бер дәрәҗәгә барып җитә алган әсәрләре рәтеннән «Казакъ кызы»н әйтеп үтмичә ярамый. Бу әсәрне татар нәфис әдәбиятында иң кыйммәтле бер әсәр дип санарга кирәк.

Татар әдәбияты беренче зур романнарны да аның каләме аркылы башлап күрә алды («Яшь йөрәкләр», «Безнең көннәр»).

Галимҗан Ибраһимовның әдәби иҗатлары, әдәбилеге турында без боларны түгел, бер мәгълүмат, тулы бер анализ бирү эшендә язмыйбыз, болар аның әдәби иҗатларына тик өстән-өстән сикерә генә бер караш ясап чыгудан гыйбарәт.

Чынында Галимҗан әле бездә ныклап тикшерелергә башланмаган тирән һәм гаять катлаулы бер сәнгать хәзинәсе булып тора. Аның шушы 20 еллык хезмәтен искә алу сәгатьләре аны инде ныклап һәм тирәннән тикшерә башларга вакыт җиткәнен, яшь әдипләр өчен аннан өйрәнүне нәүбәткә куяр чакның да бик якынайганын күңелләргә нык утыртып калдырырга тиеш булыр.

Галимҗан Ибраһимов хезмәтләренең башка тармакларына килгәндә, бу урында әнә кыскача гына шуны әйтә алабыз:

Ул татар теленең грамматикасын яңа нигезгә утырту, татар теленең үз табигатенә муафикъ итеп эшләү юлында беренче адымны салды («Татар сарыфы», «Татар нәхүе».) Әдәбият белемен нигезләндерү, киңәйтү юлында вакытында зур хезмәт куйды («Әдәбият кануннары»). Татарның әдәбият тарихы өчен күп кыйммәтле материаллар бирде («Аң» һәм «Безнең юл» һәм «Каюм Насыйри мәҗмугасы»ндагы мәкаләләре). Татар теленең методикасын эшләште («Татар телен ничек укытырга?»). Татар әдәбиятының методологиясенә беренче нигез салышты («Безнең юл»дагы мәкаләләре).

Шулар өстенә күп кенә әдәби тәнкыйтьләр бирде («Татар шагыйрьләре»)...

Татарның иҗтимагый һәм революцион хәрәкәтенең тарихын язды («Татарлар арасында революция хәрәкәтләре», «Мулланур Вахидов» мәҗмугасындагы мәкаләсе).

Галимҗан әдип булды, язды гына түгел, шуның белән бергә, ул укытты да. Ул гомеренең моңарчы булган күп өлешен укытучылык, мөдәррислек белән үткәрде. Татар мәктәпләренә башлап әдәбият кертүче беренче әдәбият мөгаллимнәренең берсе ул иде. Вакытында «Галия»гә татар әдәбияты аның белән керде.

Галимҗан Ибраһимовның 20 еллык хезмәтенең соңгы 10 елы аның дәүләт юлындагы, совет аппаратларындагы хезмәтен эченә аладыр, ягъни ул Октябрьдән соң һәм Октябрьнең

шушы беренче ун елы эчендә сәяси эшләрдә, дәүләт аппаратларында да нык эшләде.

Шушы көн үзенең киң иҗтимагый-әдәби хезмәтенә 20 ел тулган бу әдипнең, татар сүз сәнгате дөньясындагы бу зур талантның шушы мөддәт эчендәге хезмәтләренә кыска гына, өстән генә бер анализ ясап үткәндә әнә шул югарыдагы җыйнамаларны күрәбез.

Мәкалә 1927 елда «Кызыл Татарстан» газетасының 245 нче санында (25 октябрьдә) басылып чыккан.

Текстны басмага ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының Язма һәм музыкаль мирас үзәге өлкән фәнни хезмәткәре Л.Ш. Гарипова әзерләде.